

Piotr Lewiński
Uniwersytet Wrocławski

Tekst argumentacyjny w glottodydaktyce

O zaletach wykorzystywania tekstów argumentacyjnych w dydaktyce nie trzeba nikogo przekonywać. Argumentacja leży u podstaw retoryki i od przeszło dwu tysięcy lat jest z powodzeniem stosowana w kształceniu umiejętności sprawnego wyrażania myśli.

Przygotowanie tekstu argumentacyjnego dzięki drobiazgowej analizie problemu, wykorzystaniu źródeł (czytanie i słuchanie), logicznej organizacji tekstu (pisanie i kompozycja) oraz krytycznej dyskusji (mówienie) pozwala na ćwiczenie wszystkich sprawności. Zwłaszcza dyskusja może wzbudzać zainteresowanie studentów, którzy często odnoszą się z rezerwą do nauki pisania. Ponieważ tematem dyskusji argumentacyjnej może być każda ludzka działalność, zarówno studenci, jak i nauczyciele mogą wybrać materiały, które trafią im do serca.

Niestety, analiza dostępnych na rynku podręczników wykazuje, że wprawdzie autorzy mają świadomość wagi tekstu argumentacyjnego w nauczaniu, ale traktują ten problem w sposób wielce powierzchowny. W większości analizowanych podręczników polecenie „napisz tekst argumentacyjny” sprowadzone jest do prezentacji krótkiego, przykładowego tekstu oraz wyliczenia kilku przypadkowych operatorów tekstowych bez określenia ich funkcji. Jedynie autorka *Coś wam powiem* poświęca argumentacji osobny rozdział, choć jej podejście wydaje się bardziej intuicyjne niż systematyczne.

Warto zatem sięgnąć do sprawdzonych wzorów i włączyć systematyczną argumentację do kanonu nauczania języka. Czym jest argumentacja? Według pragmatydyktycznej definicji van Eemeren i Grootendorsta, argumentacja jest formą krytycznej dyskusji mającej na celu rozstrzygnięcie różnic opinii:

Argumentation is a verbal, social, and rational activity aimed at convincing a reasonable critic of the acceptability of a standpoint by putting forward a constellation of propositions justifying or refuting the proposition expressed in the standpoint.

[Argumentacja jest to werbalne, społeczne i racjonalne działanie mające na celu przekonanie krytycznego odbiorcy o akceptowalności postawionej tezy poprzez wysuwanie zbioru propozycji popierających lub obalających wyrażony punkt widzenia. (przeł. P. L.)] (Eemeren, Grootendorst 2004: 1)

Tym samym argumentacja różni się od dowodzenia, wyjaśniania i uzasadniania. Ajdukiewicz definiuje dowodzenie jako „proces myślowy polegający na rozwiązywaniu zadania, które domaga się, by pewne zdanie całkowicie dane w samym zadaniu wywnioskować ze zdań innych, już uprzednio uznanych” (Ajdukiewicz 1985: 210). W matematyce możemy dowieść, że suma kątów trójkąta wynosi 180° , w fizyce, że postawiona na ogniu woda będzie w normalnych warunkach wrzała w temperaturze 100°C , w logice, że *modus ponens* jest schematem niezawodnym. Dowodzenie to fakty + reguły inferencyjne, czyli wnioskowanie. Dowód, jeśli jest poprawny, jest niepodważalny, dowodzenie nie zwraca bowiem uwagi na audytorium, dowód istnieje niezależnie od tego, czy ktoś go akceptuje, czy nie. Argumentacja natomiast odnosi się do różnic opinii. Argumentacja nie musi być pewna, wystarczy, jeśli jest rozumowaniem prawdopodobniejącym wniosek, stanowi ona bowiem akceptowalną obronę stwierdzeń odnoszących się do przedstawionej tezy. Innymi słowy, argumentacja to przesłanki stanowiące zbiór stwierdzeń zgodnych ze stanem wiedzy odbiorcy i akceptowanych przez niego + reguły inferencyjne.

Wyjaśnianie – jak pisał Ajdukiewicz – to tłumaczenie stanu rzeczy, że A jest B, czyli rozwiązanie zagadnienia, które znajduje swe słowne sformułowanie w pytaniu: „dlaczego A jest B?” (Ajdukiewicz 1985: 210). Wyjaśnianie jest procesem myślowym niewymagającym inferencji, czyli reguł wnioskowania, a jedynie znajomości pewnych stanów rzeczy i zależności przyczynowo-skutkowych.

Uzasadnianie z kolei służy racjonalizacji działań już podjętych. Każde działanie wymaga uzasadnienia, szczególnie decyzje są podejmowane pod wpływem emocji bądź podejmowane w czyimś imieniu. Uzasadnianie posługuje się podobnymi środkami jak argumentacja, ale w odróżnieniu od niej środki te prezentowane są *post factum*.

Jak zatem łatwo zauważyć, podstawową formą perswazji jest argumentacja. Ze względu na typ argumentu możemy wyróżnić następujące typy argumentacji:

- argumentacja logiczna lub przez znaki pewne (fakty), czyli dowodzenie, jest niepodważalna i jako taka nie podlega dyskusji. Znaczenie faktów można rozumieć albo go nie rozumieć, ale wtedy mamy do czynienia z niezdolnością do podjęcia procesu komunikacji,
- argumentacja aksjologiczna odwołuje się do systemu wartości wyznawanych przez audytorium. W związku z tym wymaga interakcji ze strony audytorium, gdyż przesłanki wywodzą się z przekonań tegoż audytorium, więc tylko wtedy może nastąpić akceptacja (reakcja pozytywna) bądź odrzucenie proponowanej argumentacji (reakcja negatywna),

- argumentacja emocjonalna odnosi się do emocji słuchaczy. W tym wypadku rozumienie jest zbędne, konieczna jest natomiast racjonalizacja, której podstawą są emocje,

- argumentacja tetyczna odwołuje się do norm, zarówno formalnych (prawo) jak i nieformalnych (zasady współżycia społecznego, etykieta, *savoir-vivre*),

- argumentacja sytuacyjna polega na odpowiednim kształtowaniu sytuacji w czasie i przestrzeni, np. kolacja przy świecach to część ramy argumentacyjnej randki,

- argumentacja z przeczuć i przesądów odwołuje się do sfery irracjonalnej – wierzeń, przesądów i przeczuć, np. horoskopy, niektóre zasady *feng shui*.

Argumentacja może odnosić się do faktów, wartości lub pożądaných działań. To rozróżnienie jest zgodne z utrwalonymi w tradycji retorycznej typami mowy:

rodzaj mowy	cel perswazji	styl mowy	oczekiwany efekt
osądzająca (<i>genus iudicale</i>)	przekonanie	niski	zmiana opinii bądź stanowiska w danej sprawie
doradcza (<i>genus deliberativum</i>)	motywacja do działania	wysoki	podjęcie pożądanego działania
pochwalna (<i>genus demonstrativum</i>)	stymulacja	średni	spotęgowanie emocji

Każdy z powyższych rodzajów wymaga innych środków i procedur. Po wstępnym przygotowaniu źródeł i materiałów powinna nastąpić krytyczna analiza postawionej tezy oraz racjonalna dyskusja ujęta w ściśle określone ramy. Każdy racjonalny spór składa się z czterech faz: konfrontacji, otwarcia, argumentacji i wniosków oraz podlega pewnym zasadom pragmatycznym, jak np. temu, że odbiorca nie akceptuje w pełni przedstawionej tezy, wykazuje dobrą wolę co do akceptacji stwierdzeń zgodnych z jego stanem wiedzy i będzie traktować argumentację jako akceptowalną obronę stwierdzeń odnoszących się do przedstawionej tezy.

Argumentacja osądzająca odnosi się do czasu przeszłego i oceny, czy coś było słuszne czy niesłuszne, prawdziwe czy nieprawdziwe.

Przykładowe tematy:

Telefony komórkowe powodują rosnącą alienację wśród młodzieży.

Wojna w Iraku była największym błędem popełnionym przez administrację Busha.

Przygotowania wstępne:

Przygotowanie źródeł: tekstów, artykułów, statystyk, wywiadów etc.

Pytania krytyczne:

– Czy postawiona teza jest jasno sformułowana?

- Czy niejednoznaczne albo kontrowersyjne pojęcia, jak np. *wolność*, *liberalizm* etc. są jasno zdefiniowane?
- Czy przytaczane fakty, opinie i interpretacje spełniają odpowiednie kryteria? Czy dane są wystarczające, dokładne i aktualne, a autorytety powszechnie uznane?

Argumentacja doradcza odnosi się do czasu przyszłego i zachęcenia bądź zniechęcenia audytorium do jakiejś sprawy, tematu czy problemu.

Przykładowe tematy:

Jedynym rozwiązaniem kryzysu energetycznego jest budowa elektrowni atomowych.

Miasta powinny być budowane na wsi, bo tylko tam jest czyste powietrze¹.

Przygotowania wstępne:

Znalezienie przykładów, analogii, opinii ekspertów etc.

Pytania krytyczne:

- Czy przedstawiona propozycja jest zrozumiała dla audytorium?
- Czy proponowane działanie jest konieczne lub pożądane? (nie ma sensu argumentować działania bez znaczenia)
- Jakie korzyści może przynieść zaakceptowanie propozycji i na ile przewyższą one jej odrzucenie? (odparcie kontrargumentów)
- Jakie dane świadczą za przyjęciem propozycji? (np. argumenty z analogii)

Argumentacja pochwalna odnosi się do czasu teraźniejszego i ma na celu wywołanie akceptacji, pochwały albo nagany osób, problemów lub wartości.

Przykładowe tematy:

Wolność słowa w prasie jest ważniejsza niż poszanowanie prywatności.

Ludzie wcale nie są równi, ale powinni mieć równe prawa.

Przygotowania wstępne:

Zebranie materiałów na temat systemu wartości uznawanych przez audytorium (religia, kultura indywidualistyczna vs. kolektywna, hierarchia wartości).

Pytania krytyczne:

- Czy podnoszone wartości albo zasady są ważne i na ile bardziej istotne niż inne wartości? (audytorium może być odmiennego zdania, jeśli chodzi o ich względne znaczenie)
- Jakie pozytywne skutki wynikają z respektowania branych wartości, a jakie skutki negatywne może mieć ich zignorowanie?
- Kto z uznanych albo cenionych ludzi podziela te wartości? Czy ta osoba jest ekspertem w danej dziedzinie?

Po wstępnych przygotowaniach obejmujących przeczytanie stosownych tekstów (czasem wystarczy notka z Wikipedii, krótki artykuł prasowy, felieton etc.) bądź wysłuchanie wywiadu lub obejrzenie fragmentu np. *talk show*, studenci powinni mieć okazję do dyskusji, którą zazwyczaj podejmują bardzo chętnie

¹ Zdanie pochodzi z książki: Szymanek, Wiczorek, Wójcik 2003: 13.

i z dużym zaangażowaniem emocjonalnym. Rolą lektora jest na tym etapie umiarkowana moderacja i pomoc w dobraniu odpowiednich operatorów gwarantujących spójność strukturalną (kohezję) tekstu. Zwieńczeniem ćwiczenia jest napisanie tekstu argumentacyjnego.

Ramą dla systematycznych ćwiczeń z argumentacji mogą być tradycyjne progymnasmata². W tradycji retorycznej progymnasmata zawierały czternaście zadań uporządkowanych rosnąco według stopnia trudności i wymaganej kompetencji kulturowej. W Europie popularne były do XVIII w. Do rodzaju doradczego odnosiły się: bajka, opowieść, *chreia*, przysłowie, teza. Z rodzajem osądzającym związane były: uzasadnienie, zbijanie, analiza toposu i dekretu prawnego. Z rodzajem pochwalnym łączono: pochwałę, naganę, personifikację, porównanie, opis (Korolko 1990: 142). Lista Aftoniusza z Antiochii (ok. 400 n.e.) obejmuje następujące ćwiczenia:

I. **Bajka (*mythos*)**, czyli parafraza mitu, legendy, podania ludowego. Przykładowe zastosowanie: eksplikacja przesłania (morału) parafrazowanego tekstu.

II. **Opowiadanie (*diegema*)**, czyli relacja dotycząca jakiegoś rzeczywistego lub fikcyjnego wydarzenia. Podstawą tego ćwiczenia były pytania odnoszące się do statusu wydarzenia: a) kogo dotyczy wydarzenie? kto jest uczestnikiem/sprawcą? b) co się wydarzyło? c) kiedy to się wydarzyło? d) gdzie to się wydarzyło? e) jak to się stało? f) dlaczego to miało miejsce? Przykładowe zastosowanie: relacja jakiegoś wydarzenia, np. wypadku, z punktu widzenia różnych osób w nim uczestniczących.

III. ***Chreia*** albo **anegdota**, ćwiczenie retoryczne polegające na rozwinięciu jakiejś sentencji lub anegdoty związanej z jakąś sławną postacią. *Chreia* była jak gdyby jednowątkowym skrótem mowy i mogła składać się z: a) wstępu; b) krótkiego wyjaśnienia (parafrazy); c) uzasadnienia (argumentacji); d) przedstawienia myśli przeciwnej (zbijanie); e) porównania; f) przykładu; g) opinii autorytetu; h) wniosku podsumowującego wywód. Przykładowe zastosowanie: wykorzystanie argumentu z analogii i autorytetu.

IV. **Przysłowie (*gnome*)**, czyli ćwiczenie, które wymagało od studentów wykazania słuszności jakiejś maksymy, przysłowia albo porzekadła. Obejmowało następujące etapy: a) pochwałę maksymy jako takiej; b) jej parafrazę; c) wyjaśnienie kontekstu i okoliczności użycia; d) wprowadzenie kontrastu; e) wprowadzenie porównania; f) przykład rozumienia; g) poparcie autorytetu; h) konkluzję i podsumowanie. Wyróżniano sentencję zachęcającą do czegoś (*exhortans*), zniechęcającą (*dehortans*), informującą (*enuntians*), prostą (*simplex*), złożoną (*composita*), prawdopodobną (*probabilis*), prawdziwą (*vera*) i przenośną (*superlata*) (Korolko 1990: 143).

² O współczesnym zastosowaniu progymnasmatów w dydaktyce pisze J. Hagaman 1986: 22–29.

V. **Zbijanie (*anaskoe*)** ma na celu obalenie przedstawionego sądu lub opinii. Często jest to atak na wiarygodność mitu, sądu lub historii składający się z następujących elementów: a) nagany; b) ataku na wiarygodność tezy, czyli wykazania, że jest ona: niejasna, niewiarygodna, niemożliwa, nielogiczna (sprzeczna sama w sobie), nieetyczna i szkodliwa; c) konkluzji i podsumowania.

VI. **Uzasadnienie/potwierdzenie (*kataskoe*)**, ćwiczenie, które jest odwrotnością zbijania i ma na celu przekonująco dowieść słuszności przedstawionego tematu, sądu, opinii, wydarzenia. Składa się z następujących kroków: a) pochwały czynu; b) uzasadnienia słuszności tezy, czyli wykazania, że historia jest: prawdopodobna, możliwa, logiczna, etyczna oraz pożyteczna; c) konkluzji i podsumowania.

VII. **Analiza toposu (*koinós topos*)**, ćwiczenie zawierające argumentację na rzecz ogólnych właściwości (wad i zalet) natury ludzkiej, np. *motorem biznesu jest chciwość*. Najpowszechniejsze tematy to: hazard, kradzież, cudzołóstwo, pijaństwo itp. Stanowi ćwiczenie przygotowawcze do kolejnych zadań: panegiryku i inwektywy. Według Korolki:

„Opracowanie tego ćwiczenia polega na rozpatrywaniu «zdania utartego» ze stanowiska prawa, sprawiedliwości, pożytku, możliwości, zacności i wyniku” (Korolko 1990: 144).

VIII. **Panegiryk** albo **pochwała (*enkomiaston*)** polega na perswazyjnym przedstawieniu cnót i zalet jakiejś osoby, rzeczy, zwierzęcia albo sytuacji. Kompozycja panegiryku składa się z następujących elementów: a) wstępu (wprowadzenia) podkreślającego konieczność chwalenia postaci wybitnych jako wzorców osobowych; b) pochwały cech takich, jak: ród (przodkowie i rodzice), wychowanie, edukacja, oraz czynów, które powinny być opisane jako wynik zalet umysłu (np. męstwa, szlachetności lub roztropności), zalet ciała (takich jak piękno, zwinność lub siła), zalet losu (jak wysoka pozycja, władza, bogactwo, przyjaciele); c) porównania z innymi osobami; d) zakończenia zawierającego wezwanie do naśladowania.

IX. **Inwektywa** albo **nagana (*psogos*)**, ćwiczenie mające na celu ostrą krytykę jakiejś złej osoby, rzeczy albo sytuacji. Kompozycja inwektywy jest analogiczna do kompozycji panegiryku i składa się z: a) wstępu; b) krytyki cech takich, jak: niski ród, brak wychowania, marna edukacja, oraz czynów, które powinny być opisane jako wynik wad umysłu (np. tchórzliwości, okrucieństwa lub gnuśności), wad ciała (takich, jak prostactwo, brzydota lub lenistwo), nieszczęść losu (jak demoralizacja z powodu władzy, bogactwa, złych przyjaciół); c) niepochlebnego porównania z innymi osobami; d) zakończenia zawierającego wezwanie do wystrzegania się od naśladowania tej osoby.

X. **Porównanie (*synkrisis*)**, którego celem jest porównywanie dwóch osób pod względem zalet i wad. Ćwiczenie to polega na tej samej metodzie, co komponowanie panegiryków i inwektyw, ale traktuje treść komparatywnie.

XI. **Personifikacja (*ethopoeia*)**, charakterystyka jakiejś fikcyjnej osoby lub osób przez wykorzystanie odpowiedniego języka. W odróżnieniu od wcześniejszych ćwiczeń, celem personifikacji jest uwypuklenie dramatyzmu w formie. Istotą tego ćwiczenia jest teatralne naśladowanie wyimaginowanej postaci, która może być duchem znanej osoby, tworem wyobraźni pisarza albo postacią historyczną.

XII. **Opis (*ekphrasis*)**, który polega na intensywnie plastycznym przedstawieniu tematu.

XIII. **Teza lub argumentacja (*thesis*)**, ćwiczenie polegające na doradzaniu lub odradzaniu jakiejś sytuacji. Kompozycja tezy jest następująca: a) wstęp; b) w razie potrzeby *narratio*; c) argumenty oparte na: legalności, sprawiedliwości, słuszności, praktyczności, przyzwoitości, pożytku, przewidywanych konsekwencjach; d) refutacja (zbiecie kontrargumentów); e) epilog i podsumowanie.

XIV. **Dekret prawny (*nomou eisphora*)**, ćwiczenie, w którym zadaniem studenta było utwierdzenie bądź negacja jakiegoś przepisu prawnego. Przedmiotem rozprawy mogły być zalety i wady prawdziwego, historycznego lub nawet fikcyjnego prawa. Schemat kompozycyjny ćwiczenia wyglądał następująco: a) wstęp zawierający pochwałę lub naganę ustawodawcy; b) wartościowanie przepisu pod względem: legalności, sprawiedliwości, celowości, wykonalności, przyzwoitości, konsekwencji; c) zakończenie, w którym zaleca się zachować ustawę dobrą, a odrzucić złą.

Tak pomyślane ćwiczenia mają kilka niewątpliwych zalet. Po pierwsze – mamy do czynienia z konsekwentnym stopniowaniem trudności – od nauki parafrazowania (oczywiście, antyczna bajka oznacza dowolną fikcyjną historijkę, najlepiej z morałem) i narracji z różnych punktów widzenia (np. relacja z wypadku oczami kierowcy, świadka i policjanta), aż po całkiem poważne wypowiedzi dotyczące systemów wartości i zasadności rozstrzygnięć prawnych. Problemy nie muszą bowiem odnosić się do spraw najwyższej wagi: pochwała bądź nagana równie dobrze może odnosić się do zalet (lub wad?) golonki z piwem. Po drugie – progymnasmata wymagają zaangażowania studenta w ćwiczenie wszystkich sprawności: czytanie i słuchanie na etapie przygotowawczym, mówienie podczas dyskusji, pisanie przy przygotowywaniu ostatecznego tekstu. Po trzecie – niezbędne jest włączenie kompetencji kulturowej i interkulturowej, koniecznej przy rozstrzyganiu tematów związanych z hierarchią systemów wartości. Po czwarte wreszcie – progymnasmata stanowią doskonałe przygotowanie do pisania tekstów użytkowych, np. gratulacji, podziękowań, recenzji (pochwała i nagana), opinii (pochwała), CV, reklamacji (zbijanie), odmowy przyjęcia mandatu (dekret prawny).

Bibliografia

- Ajdukiewicz K., 1985, *Język i poznanie*, t. 2, PWN, Warszawa.
- Eemeren F. H. van, Grootendorst R., 2004, *A Systematic Theory of Argumentation. The pragma-dialectical approach*, Cambridge University Press.
- Hagaman J., 1986, *Modern Use of the Progymnasmata in Teaching Rhetorical Invention*, „Rhetoric Review”, Vol. 5, No. 1.
- Korolko M., 1990, *Sztuka retoryki*, Warszawa.
- Szelc-Mays M., 2006, *Coś wam powiem. Ćwiczenia komunikacyjne dla grup średnich (B2, C1)*, Universitas, Kraków.
- Szymanek K., Wieczorek K., Wójcik A., 2003, *Sztuka argumentacji*, PWN, Warszawa.